

A magyarországi Krisna-tudatú hívők halálhoz kapcsolódó attitűdjei

Összefoglalás ♦ A tanulmány az élet ellentétpárján, a halálon keresztül nyújt betekintést a Krisna-tudatúak életébe. Rámutat a halálkép szerepére, mely nem csak a végső elmúlásra, hanem az élet mibenlétére is magyarázatul szolgál. A Krisna-tudatú közösségekben készített interjúk segítségével, antropológiai módszerekkel elemzem a haldoklás folyamatát, a vaisnava halotti rítusokat, bemutatva a halálkép normatív hatását és a guru kegyének fontosságát.

Bevezetés

A Krisna-hívők hitvilágában a halál jelentőséggel bír, úgy mondják: „a halál az utolsó és egyben a legfontosabb vizsga.”

Polcz Alaine szerint egyes kultúrák halálviszonya gondolkodásmódjukat, filozófiájukat és életmódjukat tükrözi (Polcz, 1998). Rubin is hasonló álláspontra világít rá egyik tanulmányában, amelyben Hertz (1960), valamint Huntington és Metcalf (1979) gondolataira hivatkozik, miszerint a halál kapcsán megnyilvánuló attitűdök a társadalom életfelfogásába nyújtanak betekintést, és a halotti rítusok elemzése lehetőséget biztosít az élet mibenlétéről alkotott elképzelések vizsgálatára az adott kultúrában (Rubin, 2001).

A Krisna-tudatú közösségekben készített interjúk során tizenegy órás hanganyagot gyűjtöttem össze kilenc *bhakta*¹ közreműködésével, akiknek jelentős része több mint tíz éve Krisna-tudatú. A tanulmányban a szanszkrit szavakat dőlt betűvel írom, a magyar kiejtés szerinti formában és a lábjegyzetben magyarázom őket.

A reinkarnáció

„A halált különböző módon közelíthetjük meg. A materializmus szerint az ember magányosan és kiszolgáltatottan bolyong az univerzumban, azonos a testével, nincs különösebb célja a létének, és amikor meghal, akkor megszűnik a létezni. Ebben az esetben a halál valóban

¹ Krisna-tudatú hívő. Szanszkrit eredetű szó, jelentése: odaadó, imádó.

félelmetes. Az agnosztikusok azt mondják nem eldönthető az igazság. (...) Mi az idealista irányhoz tartozunk, akik hisznek a lélek létezésében, és abban, hogy a tudatból származik az élet, nem pedig fordítva.” (G.-G.²)

A „nyugati” világban az élet és a halál tényét szembeállítják egymással, „keleten” ezek inkább kiegészítik egymást, egy egészet alkotva. A kultúrák közötti effajta különbségtétel csupán hozzávetőleges, viszont megfelel az általánosító felfogásnak, miszerint a „keleti” elmélkedési mód szintetizáló, a dolgokat megpróbálja egységben látni és megérteni. A „nyugati” ember analizál, elemeire bontja és összehasonlítva vizsgálja azokat (Kunt 1981).

A reinkarnáció fogalma a hinduizmusból származik, viszont nyugaton is számos gondolkodó, író, politikus fogadta el vagy épp hirdeti a lélekvándorlás eszméjét.

A következő pontot Guna-Gráhi *prabhu*³ készített interjú alapján fejtem ki. Fontosnak tartotta, hogy érintőlegesen a lélekvándorlás „nyugati” híveire is kitérjen az interjújában.

„A reinkarnáció egy filozófia, vagy egy élettörvény. Ne gondoljuk, hogy a reinkarnáció csak a keleti emberek gondolkodását jellemzi. Valójában az egész világ ismeri, függetlenül a földrajzi helytől, a kultúrától. Az emberek hisznek abban, hogy a lélek magasabb rendű, mint a test, sőt, mi több, vándorol, túléli a testeket. (...) Általában a nyugati filozófia bölcsője – vagy amiből ki szokott indulni – az ókori görög filozófia. Például Szókratész állította, hogy hisz a múlt és az eljövendő életekben. Pitagorasz kijelentette, hogy konkrétan emlékszik előző életére, Platón munkáiban foglalkozott a lélekvándorlással. (...) Benjamin Franklin, Thomas Jefferson is hittek a lélek örök természetében, és abban, hogy újabb születések révén visszatér. (...) Az irodalom területén többek között R. W. Emerson, Shakespeare vagy Jack London dolgozta fel a reinkarnáció témáját. Több gyönyörű idézettel találkozhatunk versekben, novellákban, amelyekben nagy személyiségek a lélekvándorlást fogalmazzák meg. Például Tolsztoj is hitt a lélekvándorlásban, és épp emiatt lett vegetáriánus, mert aggodalmat érzett más élőlények elpusztítása miatt. De nem csak külföldön, Magyarországon is számos példát találhatunk rá: ilyenek például Vajda János, Weöres Sándor. Gárdonyi Géza olvasta a Bhagavad-gítát és műveiben fel-felbukkan a reinkarnáció, még a sírjára is az van írva: »Csak a teste!«. De még Petőfi Sándor is írt e témáról verseket. (...)

Az idealista vonalon maradván: a judeo-keresztény kultúrkörben sem idegen a halhatatlan lélek vágyai szerinti testet öltésének gondolata. Órigenész ókeresztény tanító is szép leírásokat ad arról, hogy a lélek alászáll a lelki világból, és oktalan szenvedélyei miatt, először emberi, majd egyre alacsonyabb létformákban nyilvánul meg. Majd idővel, amikor

² Guna-Gráhi *prabhu*, ő végzi a fiatal, templomban élő *bhakták* képzését.

³ „*Prabhu*” jelentése „mester”. A közösség férfi tagjainak megszólítása.

megtanulja, amit kell, akkor újból eléri mennybéli helyzetét. (...) 533-ban egy zsinatban a bizánci császár kihúzta a lélek előzetes létezésének tantételét, és így a lélekvándorlás nem lett része a hivatalos egyházi kánonnak. Viszont még mindig olyan nagy a hatása, hogy a markánsan keresztény beállítottságú Egyesült Államokban egy közvéleménykutató cég arra a következtetésre jutott, hogy a lakosság 24%-a⁴ hisz a lélekvándorlásban.” (G.-G.)

Tasi István szerint a reinkarnáció természettudományos módon való megközelítésének több esete ismert. Az egyik leghíresebb Ian Stevenson⁵, aki a Virginiai Egyetem pszichiátriai tanszékének volt a vezetője. *„Kezdetben pszichoszomatikus betegségek kutatásával foglalkozott, hogy az elméleti gondolatok hogyan hatnak az egészségre. Ennek kapcsán bukkant rá gyermekek olyan beszámolóira, melyek az előző életbeli tetteikről szólnak.”* (Tasi, 2009:98) Vannak kisgyermekek, akik ellenőrizhető részletességgel mesélik el előző életeiket. Stevenson több mint ezer esetet vizsgált, és ellenőrizte is a gyermekek állításait. Eredményeit a „tudományos objektivitás” alapelvét használva publikálta⁶, az eseteket részletgazdagon írta le. Többen próbálták csalással vádolni, de a tudatos csalás lehetősége kizárt, mivel nem egyedül kutatott, egész iskola alakult ki munkássága nyomán. *„Stevenson nem vádolható azzal sem, hogy bármilyen filozófiát akart volna eladni. A könyvei tanúsítják, hogy soha semmilyen vallás, világnézet, filozófiai irány mellett nem érvel (...).”* (Tasi, 2009:98)

A lélek örök természetéről, és annak vándorlásával kapcsolatban a védikus irodalomban számos leírás, értelmezés és történet található. A következő részben a védikus halál-felfogás alapját képező reinkarnációról lesz szó.

A védikus halál-felfogás

A védikus halál-felfogás témakörébe tartozó következő három pontot Tóth-Soma László előadása alapján szemléltetem (Tóth-Soma, 2009). Az első pontban a védikus hagyomány halálképét, a másodikban az élőlény spirituális anatómiáját – ez a halál-felfogás megértéséhez szükséges – , és a harmadikban a test elhagyását írom le.

A védikus kultúra a halált nem egy pillanat művének tekinti, hanem egy folyamatnak, amely a fogantatással kezdődik és azzal végződik, amit a hagyományos (köznapi) értelemben

⁴ Pew Research Center Religion and Public Life (<http://www.pewforum.org/2009/12/09/many-americans-mix-multiple-faiths/>)

⁵ SHRODER, TOM (2003): *Visszatérő lelkek. Múltbéli életek tudományos bizonyítékai Ian Stevenson professzorral a reinkarnáció nyomában.* Budapest, Mérték Kiadó.

⁶ A reinkarnációról 14 könyvet írt, melyek közül a fő műve 1997-ben jelent meg *Reincarnation and Biology: A Contribution to the Etiology of Birthmarks and Birth Defects* címmel.

halálnak neveznek. A Bhagavad-gíta egyik verse írja, hogy az élet során a test folyamatos változásokon megy át:

„Amint a megtestesült lélek állandóan vándorol ebben a testben a gyermekkortól a serdülőkoron át az öregkorig, a halál pillanatában is egy másik testbe költözik. A józan embert azonban nem téveszti meg az efféle változás.” (Bg. 2.14)

Az ember egy életen belül is testeket cserél, a gyermekkori teste nem egyezik meg a felnőttkorival, holott az önvalója⁷ változatlan maradt. Míg a testcsere egy életen belüli, „zökkenőmentes” folyamat, addig a halál pillanatában drasztikusabb. A testhez ragaszkodások kötődnek: barátok, családtagok, elért eredmények, szépség, és a mindezekről való kényszerű megválás, amely mélyen érinti az eltávozót.

A lélekvándorlás filozófiája alapján az örök élőlény nem azonos a testével. A test szimbolikusan megfogalmazva csak egy ruha, amelyet az élőlény levet, ha az már elhasználódott.

„Ahogy az ember leveti elnyűtt ruháit, s újakat ölt magára, úgy adja fel a lélek is az öreg és hasznavehetetlen testeket, hogy újakat fogadjon el helyükbe.” (Bg. 2.22)

A következő test minőségét és azt, hogy milyen élethelyzetekbe kerül a lélek, a jelenlegi élet tettei és gondolatai határozzák meg, és ezek közül is az a legfontosabb, amit a halál pillanatában megtapasztal.

A védikus irodalom szerint a lélekvándorlás során a karmának (a lélekvándorlás törvényének) megfelelően a lélek alacsonyabb rendű életformából egyre magasabba vándorol, míg végül eléri az emberi születést. Az emberi létforma – mint minden más az anyagi világban – átmeneti, viszont értékes, mivel lehetőséget ad, hogy a lélek kiszabaduljon a szamszára körforgásából. A szamszára az anyagi lét, azaz az élet és a halál örök körforgása, amikor az élőlény egyik testből a másikba vándorol. A lélekvándorlás a lélek halhatatlan természetével magyarázható:

„A lélek nem ismer sem születést, sem halált. Soha nem keletkezett, nem most jön létre, és a jövőben sem fog megszületni. Születetlen, örökkévaló, mindig létező és ősi, s ha a testet meg is ölik, ő akkor sem pusztul el.” (Bg. 2.20)

A védikus irodalom azt javasolja, hogy ha az élőlény ki akar jutni az anyagi lét körforgásából, akkor le kell mondania a gyümölcsöző tettekről. A Védák szerint minden tett,

⁷ „Az ember valódi énjét, személyiségének alapját az úgynevezett önvaló, a lélek képezi, amelynek konkrét tulajdonságai vannak, s amely egyéni jellemzőkkel bír. Az »önvaló« vagy »lélek« kifejezés a valódi énünkre utal, amelyről a védikus írások azt mondják, hogy anyagtalan, állandó, elpusztíthatatlan és örök.” (Tóth-Soma, 2009:60)

amelyet nem Isten szolgálatába (azaz nem Istennek ajánlva) végez az ember, jó vagy rossz karmát von maga után, ami egy következő születést eredményez.

Az élőlény spirituális anatómiája

„Az ember valódi énjét, személyiségének alapját az úgynevezett önvaló, a lélek képezi, amelynek konkrét tulajdonságai vannak, s amely egyéni jellemzőkkel bír. Az »önvaló« vagy »lélek« kifejezés a valódi énünkre utal, amelyről a védikus írások azt mondják, hogy anyagtalan, állandó, elpusztíthatatlan és örök.” (Tóth-Soma, 2009:60)

A védikus hagyományok szerint a lelket körülvevő durva anyagi (látható) testen belül van egy finomabb alkotóelem, a „finomfizikai” test (asztrálest). Ez a láthatatlan test három részből tevődik össze: az intelligenciából, az elméből és a hamis egóból⁸, e három alkotja az élőlény anyagi tudatát. A Katha-upanisád a következő versben szemlélteti e három összetevő kapcsolatát:

„Az egyéni lélek az anyagi test szekerének utasa, az értelem pedig a hajtó. Az elme a gyepelő, az érzékek pedig a lovak. Ily módon örvend, vagy szenved a lélek az elme és az érzékek társaságában – ez a nagy gondolkodók véleménye.” (Tóth-Soma, 2009:62)

A „finomfizikai” test, az anyagi testnek a részét képezi és a pszichikai megnyilvánulásokért felelős. Érzékeli a múltnak, a jelennek és a jövőnek az érzéktárgyait⁹ (visszaemlékszik a múltra, feldolgozza a jelent és előrevetíti a jövőt). Tehát ebből az aspektusból a „durvafizikai” test és a durva érzékelés alárendelt helyzetben van a „finomfizikai” testhez képest.

A test elhagyása

„A védikus irodalom szerint a halál pillanatában az élőlény a lélekkel, a »finomfizikai« testével együtt hagyja el a tapintható, érzékszervekkel tapasztalható »durvafizikai« testet. Magával viszi a »finomfizikai« teste által tárolt információkat és az életben kialakított – az eredetitől általában eltérő – önazonosságot. Ennek köszönhető az, hogy a teste elhagyása után az élőlény többnyire változatlanul megtartja a halál pillanatát megelőző tudatállapotát.” (Tóth-Soma, 2009:63) A halál pillanatában a „durvafizikai” testétől megszabadult élőlény tudata kitágul, és a „finomfizikai” testén keresztül kezd el érzékelni.

⁸ A védikus irodalom szerint a hamis én-érzet.

⁹ A szanszkrit *visaja bhoga* (érezékek tárgya) kifejezés nem más, mint a hang, a szín, a tapintható forma, az íz és az illat.

Tóth-Soma szerint: aki csak a látás, hallás, szaglás, ízlelés, tapintás által szerez információt magáról, annak nagyon erős a testi önazonosítása. Külső jegyekkel, szakmákkal, politikai eszmékkel, stb. azonosítja magát és nem gondol arra, hogy van egy transzcendentális lény, amely messze túlmutat a materiális kategóriákon.

Az a személy, aki testi helyett lelki önazonosításban él, a halála után képes elhagyni a „finomfizikai” testét is. Ekkor „önvalója” tisztán ragyog, és már nem kell újra megszületnie ebben a világban, hanem eredeti lelki helyzetébe kerül vissza, amely a fizikai dimenzió túl szférá. A védikus írások szerint ez a lelki világ a lélek eredeti otthona.

„A test az elme által emelt építmény, tehát a »finomfizikai« test, a vágyaink, a tetteink alakítják ki. Nem azt mondom, hogy egy amorf dolog, mert van formája, azt látjuk most, ha belenézünk a tükörbe. A »finomfizikai« test a prototípusa a »durvafizikai« testnek, a halál pillanatában ennek megfelelően kapjuk a következő testünket. Az életünkben felvett mentalitás hasonlítani fog valamire, egy létformára. Például akár egy disznóra, tehát életünk végére akár még egy disznó prototípusát is létrehozhatjuk. (...) Amikor most belenézel a tükörbe, nagyjából láthatod, hogy mi volt előtte, milyen mentalitás, milyen tettek, vágyak jellemeztek. És most ez folytatódik, az elme benyomásokat kap, amelyek formálják, például ahogy cselekszel, ahogy gondolkodsz, ahogy beszélsz. Néha egy életen belül is tapasztalható ez a változás: az ember mentalitása alapján megváltozik a teste. Ha valaki nagyon negatív gondolkodású, láthatjuk, hogy meggörnyed, az arca megcsúnyul. Vagy épp ellenkező mentalitásokkal, kitisztul az arca, sugárzóan szép lesz. Tehát a mentalitása »kiül« az arcára. (...) Természetesen a legradikálisabb változás a testcserénél figyelhető meg. Aki tetteiben, vágyaiban, ragaszkodásaiban nem üti meg az emberi mércét, az állati testet kap, és abban könnyebben kiélheti a vágyait. Hiszen az emberi létforma akadály lehet neki, nem könnyű benne bűnös tetteket végezni, mivel ott vannak a társadalmi elvárások, a törvények, a kultúra. És akkor az Úr kegyéből kaphat egy olyan testet, ahol a vágyait visszahatások¹⁰ nélkül, szabadon kiélheti, repülhet a magasban, percenként élhet nemi életet, ehét véres húst...” (G.-G.)

A Védák szerint a halál pillanatában a lélek a test különböző pontjain, *csakráin*¹¹ keresztül távozik.

¹⁰ „Az emberi létforma felelősségteljes, az embernek van intelligenciája, amivel meg tudja különböztetni, hogy mi helyes, mi helytelen, ezért van erkölcsi érzékünk. Az állatok az ösztöneiket követik, tehát nem követnek el bűnt.” (G.-G.)

¹¹ Szanszkrit szó, jelentése „kerék”. A *csakrák* energiaközpontok, melyek közül a 7 legfontosabb: gyökér csakra, szex csakra, napfonat csakra, szív csakra, torok csakra, harmadik szem csakra, korona csakra.

„A bűnös tetteket elkövetett személyek lelke az alsó két csakrán (gyökér és nemi) keresztül hagyja el a testet, gyakran üritéssel együtt. Ebben az esetben a lélek a pokolbolygókra kerül. Azok a lelkek, akik a test középső részén (napfonat és szív csakrán át) távoznak, a Földön maradnak a következő életükben. A jógik a koponya felső részén távoznak. A bhakták pedig a legkönnyebb úton, a szájon át. Mivel mindig éneklük az Úr szent nevét, a mantrák rezgéseit követve eljutnak hozzá. A három felső csakra valamelyikén távozó lélek a mennyei bolygókra kerül vagy felszabadul.” (B.¹²)

„Az autó sofőr nélkül”

A védikus irodalom az életet nem az anyagból származtatja, hanem egy magasabb rendű energiának, az átmának¹³ tulajdonítja. Tasi szerint a lélek egy transzcendentális elem, amelyet nem lehet megfigyelni. A test lélek nélkül olyan, mint az autó sofőr nélkül, nem mozog, tehát nem más, mint egy vasdoboz. A test is csak meghatározott módon összekapcsolódó vegyületek összessége: egy bőrsák, amelyben csontok, izmok, zsír, vér, nyirok, belek található. Ezek a vegyületek önmagukban nem rendelkeznek tudattal, ez a lélek képessége (Tasi, 1999).

„Volt szerencsém vagy szerencsétlenségem patológián végezni szertartásokat. (...) Két hét után nem ismertem fel a halottat. (...) Nem tudtam a szájába tenni egy tulasi levelet, hívnom kellett a patológust, aki széttörte az állkapcsot, és így tudtam elvégezni a szertartást. Az a test, amit a lélek eltávozása után látunk olyan, mint egy üres csigaház. Akit szerettél, azt sohasem láttad.¹⁴ (...) Amikor a halál beáll, a szem hirtelen opálössé válik, mintha valaki elment volna mögötte, mintha valaki kísértált volna a színpalak mögött. Amikor valaki él, akkor a tudat a szemén keresztül kifejeződik.” (G.-G.)

A bhakták üres anyagként tekintenek a holttestre, amelyből hiányzik a lélek. Nincs már semmi kapcsolata azzal a személlyel, akit valaha ismertek.

„Édesanyám gyönyörű nő volt. Amikor a patológián láttam, rájöttem, hogy a szépségét nem a teste adta, hanem a lelke, ami besugározta a testét.” (G.¹⁵)

¹² Bhaktiphada Dász: *Brahmacsári* rendbe vonult prédikáló szerzetes.

¹³ Szanszkrit szó, jelentése „lélek”. A lélektan fogalomkészletében a „lélek” a pszichére (például gondolatainkra, érzelmeinkre, személyiségjegyeinkre) utal. A szanszkirtban az *átmá* szó az anyag felett álló spirituális részecskét jelenti (Tasi, 1999).

¹⁴ G.-G. a lélekre utal, mely a Bhagavad-gíta szerint láthatatlan: „Úgy mondják, hogy a lélek láthatatlan, felfoghatatlan és változhatatlan. Ezt tudván nem szabad bánkódnod a test miatt.” (Bg. 2.25)

¹⁵ Gadagraja Dász 12 éve aktívan gyakorolja a Krisna-tudatot, kint élő bhakta (saját maga fenntartására felelősséget vállal, nem az egyháztól függ anyagilag).

A Bhagavad-Gíta említést tesz arról, hogy a lélek az, ami a testet élővé teszi, „beragyogva” azt: „*Óh, Bharata fia, ahogy a nap egymagában beragyogja ezt az egész univerzumot, úgy világítja be tudatával a testben lakozó élőlény az egész testet.*” (Bg. 13.34)

„Halálos” életkép

A fejezet olyan személyes történetet mutat be, amely a halálhoz kapcsolódó vallásos attitűdöt szemlélteti, és lehetőséget teremt különböző antropológiai magyarázatoknak is. Az interjúrészlet egy olyan baleset profán eseményét mutatja be, amelyet a hívő „megszentel” és isteni útmutatásnak vagy kegynek értelmez.

„Volt egy autóbalesetem (...) már az út legelején rossz érzésem volt, ami később csak fokozódott. Az autópályán haladtunk kb. 120 km/h sebességgel, amikor hirtelen satuféket nyomtam. Olyan érzésem volt, mintha egy betonfal lett volna előttiünk. De semmi sem indokolta a fékezésem, a valóságban semmi sem látszódott. Kérdezték a többiek, hogy mi történt, amire én csak annyit tudtam válaszolni: »Ezen az úton meg fogunk halni!« Magam sem találtam racionális okot a kijelentésemre, mindenki csak nevetett és folytattuk az utunkat. (...) Átadtam a volánt és elaludtam az anyósülésen. Mint később kiderült, néhány órával később ütköztünk egy kamionnal és a kocsink felfordulva métereket csúszott. (...) Sérülésekkel, de túléltem. Krisna megmentett, és talán majd adni fog egy jobb lehetőséget az eltávozásra.” (Z.¹⁶)

Megkérdeztem, miből gondolja, hogy Krisna megmentette és nem „csupán” egy baleset volt „megírva” arra az időpontra. A következő választ kaptam:

„Egy nyomós indokom van így gondolni, néhány héttel a balesetem után volt a székérfesztivál¹⁷ VIP vacsorája.¹⁸ (...) Sivaráma Szvámí Mahárádzs¹⁹ odalépett hozzám és megkérdezte, hogy adományoztam-e a fesztivál részére. Amikor igent mondtam, közölte velem, hogy tudnom kell, Ő mentett meg. Aki egy kicsit is tesz, azt Krisna megmenti.” (Z.)

Berta Péter Hatalom, halálkép, normativitás című tanulmányában kifejti, hogy a „*halál mibenlétével kapcsolatos valóságfelépítő tevékenysége során*” a keresztény lelkipásztor miként tudja legitimálni állításait (Berta, 2001:121). Az általa felvázolt elmélettel

¹⁶ Az interjúalanyom azt kérte, hogy ne jelenjen meg a neve. Több mint tíz éve gyakorló *bhakta*.

¹⁷ Székérfesztivál (Rádha-Yátra): az indiai ősi hagyomány az Orissza állambeli Puriból ered, ahol több milliós tömeg gyűlik össze, hogy Krisna egyik népszerű formáját Dzsagannáthát – akit az év többi részében csak a templomokban láthatnak a hívek – színes, feldíszített szekereken végighúzzák a városban, hogy az „Univerzum Ura” áldását oszthassa az élőlényeknek. A fesztivált a világ több nagyvárosában is megrendezik.

¹⁸ Az összejövetel célja adománygyűjtés a székérfelvonulás finanszírozására.

¹⁹ A Magyar Krisna-tudatú Hívők Közösségének vezető lelkesze. Nevének jelentése: Szvámí – lemondott életrendhez tartozó személy, aki irányítása alatt tartja az érzékeit, Mahárádzs – „király”, a lelki tanítómester megszólítására szolgál.

magyarázható a fenti guru és tanítvány közötti diskurzus, melyben a guru egy személyes Istenről beszél, aki viszonyozza híve odaadását, és képes annak élete és halála felett dönteni. Berta szerint a legitimitást két tényező adja meg: egyrészt az antropomorf jelleg (esetünkben a személyes Isten, aki jutalmazó – ami emberi tulajdonság), másrészt a guru befolyása, ami hatalmának normát szabó képességét megalapozza, „*s így az általa forgalmazott képzeteknek a valószínűség, legitimitás látszatát kölcsönzi – másként fogalmazva: a valóság érvényes, »magától értetődő« olvasataként képes elfogadtatni azokat.*” (Berta, 2001:121)

Az első részben interjúalanyom azt mondta, hogy talán kaphat egy „*jobb lehetőséget az eltávozásra.*” A *vaisnavizmusban* azt tartják, hogy amire a halál pillanatában gondol az ember, az fogja meghatározni a következő életét.

„*Óh, Kuntí fia! Amilyen létállapotra emlékezik az ember teste elhagyásakor, azt éri majd el kétségtelenül.*” (Bg. 6.8)

Interjúalanyom azt is említette, hogy halála „*kedvezőtlen*” lett volna. A hívek kedvezőtlen halálnak nevezik, amikor az eltávozás pillanatában nem adottak a körülmények, hogy Krisnára tudjanak gondolni (jelen esetben aludt volna az interjúalany). Ekkor nincs lehetőség a felszabadulásra vagy egy olyan következő életre, amelyben tökéletesíthette volna a *bhakti-jógát*²⁰. „*Jó halálnak*” tartják, ha szent helyen, *bhakták* között, a szent nevet énekelve, Krisnán meditálva tudják elhagyni a testüket.

„*Aki a halál beálltakor életlevegőjét a két szemöldöke közé rögzíti, és a yoga erejével teljes odaadással, megingathatatlan elmével a Legfelsőbb Úrra emlékezik, az minden kétséget kizárva eljut az Istenség Legfelsőbb Személyiségéhez.*” (Bg. 8.10)

A *védikus* szentírás szerint az eltávozás előtt felmerülő gondolatok határozzák meg a következő életet, ezek a gondolatok nem véletlenszerűek, hanem az emberi élet tettei, vágyai, ragaszkodásai határozzák meg őket.

Az ahimszá

Az *ahimszá* erőszaknélküliséget jelent, és az egyik alapelv a hinduizmusban. Arra tanít, hogy az embernek nem szabad kárt vagy fájdalmat okoznia sem saját magának, sem más élőlényeknek, ha az nem feltétlenül szükséges.

„*Láthatjuk, hogy a lélek, különböző létformákban nyilvánul meg, tehát az állatoknak is lelkiük van, tisztelniük kell az ő testüket is, hiszen nincs jogunk elvenni azt a testet, ami nem a miénk, nem mi teremtettük. (...) A halál vonatkozik az állatokra is, nekik is ugyanolyan*

²⁰ Az Isten (Krisna) odaadó szolgálata.

félelmetes és ők is tiltakoznak ellene, mert félnek, élni akarnak. Mi milyen nagy jelentőséget tulajdonítunk a saját halálunknak, ennek ellenére olyan kegyetlenek tudunk lenni más élőlényekkel szemben. Az még nem indok az ölésre, hogy valaki alacsonyabb tudatszinten van és kiszolgáltató a helyzete. Ugyanúgy, ahogy egy gyámoltalan gyermekről gondoskodunk, úgy kellene gondoskodnunk az állatokról is. Tisztelnünk kell az életet, az állatoknak is épp úgy joguk van hozzá.” (G.-G.)

A Krisna-tudatúak vegetáriánusok, az állati eredetű élelmiszerek közül csak a tejterméket fogyasztják. Úgy vélik, minden élőlénynek lelke van, a növényeknek is, ezért az elfogyasztott növények elpusztítása is bűnnek számít. Viszont, ha az ételeket az Úrnak ajánlják fel, akkor a növény elpusztításából adódó bűnös tettek visszahatásai eltörlődnek.

A védikus írások az élet szinte minden területére útmutatásul szolgálnak, így van ez az élet utolsó szakaszára vonatkozóan is. A Védák a nők és a férfiak számára különböző életutakat, életfeladatokat ír elő, és a halálra való felkészülésben is különböző teendőket javasol.

Női és férfi halál

Régebben a *vaisnava* kultúrában nők és a férfiak számára különböző utakat jelöltek ki az életük utolsó szakaszára. Ennek okát a nemek különböző természetében látták, amely szerint másra van szükségük ahhoz, hogy a lelki életet a lehető legjobban tudják gyakorolni.

Életszakaszonként különböző *ásramák*ba (életrendekbe) lépnek a hinduk: *brahmácsárik* (tanuló), *grihaszták* (családos), *vánaprasthák* (visszavonult), *szannyászik* (odaadó). Az *ásramák* a férfiakra vonatkoznak. Velük ellentétben a nőknek nincs felosztva az életük a fentiekhez hasonló rendekre, nekik mindig védelem alatt kell állniuk. Gyermekként az apjuk, fiatal korukban a férjük, és öregen az idősebb gyermek nyújt védelmet az asszonyok számára.

„A női elme különbözik a férfiéétől, másra van szüksége, más helyzetben tud jobban kiteljesedni és a lelki életre fókuszálni.” (G. K.)

A negyedik, egyben az utolsó életrend a *szannyászik*, a lemondások rendje, mely különböző megpróbáltatásokkal terhes. A *szannyászt* vett férfinak ki kellett vonulnia a társadalomból, el kellett vágnia minden kapcsolatát a családjával. Tartózkodnia kellett a gyümölcsöző tettektől²¹, és elméjét az Úr odaadó szolgálatára kellett összpontosítania. Mindenkinek, aki szerette volna tökéletesíteni az életét és lehetőséget kapni a felszabadulásra, be kellett lépnie ebbe a rendbe.

²¹ Olyan tettek, melyeket a cselekvés eredményeiért (gyümölcsseiért) végeznek. A Krisna-tudat szerint az effajta tettek az eredményekhez való ragaszkodáshoz vezetnek, és ehelyett inkább a kötelességből cselekvést ajánlja.

Eliade úgy gondolja, hogy az ember létfeltételek közül történő kiszabadítása esetén – a módszertől függetlenül (filozófia, mentális, misztikus) – közös a profánnal (vagy inkább az emberivel) szemben álló jellege. Míg a profán ember társadalomban él, megházasodik, családot alapít, addig a jóga teljes magányt és önmegtartóztatást ír elő. „*A profán embert saját élete »megszállja«, míg a jógi nem hagyja, hogy »folyják az élete«.* (...) Minden jógatechnika egyazon viselkedésre sarkall: pontosan az ellenkezőjét tenni annak, amit az emberi természet tétetne velünk. (...) az alapállás mindig ugyanaz marad: szembeszállni a »normális«, a »profán« s végül az emberi hajlamokkal.” (Eliade 1996:125.)

A fentiek a régmúlt idő szabályai voltak, a Kali-korszakban – melyben élünk – más idők járnak, ma már senkinek sem ajánlják a *szannyászi* rendet, mivel nagyon kevesen lennének képesek megválni anyagi ragaszkodásaiktól úgy, hogy nem a lemondásaik által szerzett hírnévre törekednének.

„*Ha egy nő elvonulna az erdőbe, nem tudna a lelki életével foglalkozni, mivel elméjét a félelem uralná, nem érezné magát biztonságban. A mai korban valószínűleg a férfiak közül is csak néhány kiemelkedő személy tudná sikeresen megvalósítani a szannyászt.*” (G. K.)

Ma a családok együtt készülnek a halálra, férfi és nő egymást támogatja az odaadó szolgálatban, hogy a halál pillanatában Istenre gondolva felszabadulhassanak.

Az ősök tisztelete

„*Indiában előfordulhat, hogy néhány vaisnava család követi az ősök tiszteletének rítusait, ami annyit jelent, hogy a hozzátartozók eltávozásának évfordulóján ellátogatnak a szent helyekre és felajánlásokat (például virágfüzért, ételeket) ajánlanak számukra. Ez akkor lehet fontos, amikor a hozzátartozó szellem testbe került, mivel a számára felajánlott praszádam²² elfogadásával, kiszabadulhat a szellemi létformából. (...)*

Amikor édesanyám eltávozott, felhívtam a gurumat, hogy mit tegyek, mivel tudnám a legjobban segíteni édesanyámat. Azt javasolta, hogy koncentráljak a lelki életemre és etessem meg a bhaktákat. Tehát nálunk az a szokás, ha valaki eltávozik, és a hozzátartozók szeretnének az elhunyt részére felajánlást adni, hogy anyagi kereteinek megfelelően meghívja a bhaktákat egy físztre²³ és kéri az áldásukat az elhunyt számára.” (G. K.)

A szentírások figyelmet fordítanak az ősök tiszteletére, a nekik végzett felajánlásokra. Ennek ellenére a *gaudíja vaisnavizmusban* nincs jelentősége, a Krisna-tudatúak a lelki

²² megszentelt, az Úrnak felajánlott étel

²³ többfogásos lakoma

fejlődésre fordítják a hangsúlyt, – mivel filozófiájuk szerint – így tudják a legnagyobb segítséget adni az ősöknek.

„Amikor a szüleim eltávoztak, a gurum azt mondta, hogy az én lelki gyakorlatom segíthet nekik a legtöbbet. Az én felszabadulásom lenne egy jó lehetőség a számukra. Mivel ha egy bhakta kiszabadul a szamszárából, akkor visszamenőleg 21 generációt szabadít fel, pontosabban 7 életen keresztül 3–3 generációt.” (G.)

A fenti filozófiával a gyászolók figyelmét elvonják az elhunytól és visszahelyezik a fókusz a lelki életre, Isten odaadó szolgálatára. Tehát a vallási képzet, miszerint az ősöket saját felszabadulásával „megmentheti”, felülírja az „eredeti” tradicionális rítusokat és évfordulókat. A gyász lezáródik a temetési rítussal, majd a *físztel* (lakoma), és a továbbiakban nem részesítik kivételes figyelemben az elhunytat a közeli hozzátartozók. Az elhunyt lelkével, illetve annak további helyzetével nem foglalkoznak.

Az egyik *bhakta* aggodalmát fejezte ki az ősök tiszteletével kapcsolatban:

„Indiában a vaisnava hagyományok szerint minden férfinak kötelessége elmennie legalább egyszer Benáreszbe, hogy az őseinek praszádamot²⁴ ajánljon, hogy felszabadulhassanak. Ebben az esetben nem csak hét generációról van szó, hanem az összes felmenőről. Mi miért elégszünk meg csupán héttel?” (M.²⁵)

Az interjúrészletben említett rítust a Krisna-tudatúak nem követik. Az indiai *vaisnava* hagyományok is gyakran különböznek egymástól, attól függően, hogy melyik irányzat képviselőit vizsgáljuk, vagy épp melyik részén kutatunk Indiának.

A „vizsga”

Pávaní *mataji* haldoklásának története példaértékű a Krisna-tudatú közösségben, ő volt az eső, aki Krisna-völgyben, a guruja útmutatása szerint távozott el „és térhetett vissza a lelki világba” – a *bhakták* szerint. A 2007-ben eltávozott Pávani tiszteletére könyvet adtak ki *Hazatérés* címmel, amelyben több visszaemlékezés és guru–tanítvány párbeszéd olvasható.

Pávaní történetének mélyebb megismerése végett elutaztam Somogyvamosba, Krisna-völgybe, hogy interjút készíthessek Rádhá Kund déví dászival, aki végig Pávaní mellett volt a betegsége alatt, és megírta a róla szóló könyvet. Bár ő szerényen csak úgy fogalmazott: *„Nem én írtam azt a könyvet, az élet írta.”*

²⁴ Istennek ajánlott étel

²⁵ Ő volt a két interjúalanyom közül az egyik, aki nem járult hozzá nevének közléséhez. A Krisna-tudat kezdeti időszakában csatlakozott a mozgalomhoz.

Pávaní 15 évvel a halála előtt találkozott a Krisna-tudattal, fiával mind a ketten *bhaktákká* váltak, ami abban az időben ritka esetnek számított, hogy egy anya és fia együtt indul el „*a Krisnához vezető úton.*” Debrecenben élt, ahol a második Krisna-templom épült fel Magyarországon. Közösségi szolgálata a *bhaktáktól* való adománygyűjtés volt.

Caitanya dász²⁶ a következőkben határozta meg Pávaní helyzetét a közösségben:

„*Nem olyan valaki volt, akit nagy bhaktának szokás nevezni. Nem volt templomvezető, nem osztott sok könyvet. Azonban volt egy nagyon fontos tulajdonsága, ami miatt mégis nagy bhakta volt, ez pedig a kitartás. Dzsapázott, betartotta a szabályzó elveket, és ezt mindig komolyan vette.*” (Rádhá Kund, 2007:82)

Amikor Pávaní megtudta, hogy áttétes daganatos betegségben szenved, a lelki tanítómestere javaslatára úgy döntött, hogy Krisna-völgybe költözik, hogy a *bhakták* között, szent helyen hagyhassa el a testét.

„*Tudod, ha szent helyen hagyjuk el a testünket, akkor Krisna visszavisz, és megyünk vissza a lelki világba. Ez egy filozófia, de nekünk mély meggyőződésünk van ebben a dologban.*” (R. K.)

Pávanít guruja minden nap bátorította és támogatta a haldoklás folyamatában, a *bhakták* hangfelvételeket készítettek a beszélgetésekről, melyek törzsanyagát képezték a *Hazatérés* című könyvnek. Amikor Mahárádzsnak vissza kellett mennie Budapestre, a következő szavakkal búcsúzott a haldoklótól:

„*Meglátjuk, hogy itt leszel-e, de mindenképp kapcsolatban leszünk. Amikor Krisnára gondolsz, és én is, akkor kapcsolatban vagyunk. A kapcsolat azt jelenti, hogy két személy egy közös ponton találkozik. Amikor Krisna a közös pont, akkor mindig kapcsolatban vagyunk. A lelki kapcsolat független a testtől.*” (Rádhá Kund, 2007:40)

A guru megpróbálta gyengíteni Pávaní testtudatát és a *vaisnava* filozófiának megfelelően arra bízta, hogy mindig Krisnára gondoljon.

„*Az egyik legfájdalmasabb rákban szenvedett, az orvosok nem akarták elhinni, hogy morfium nélkül, napi egy Algopyrinnel csinálta végig.*” (R. K.)

Hihetetlen lelki erővel rendelkezett, annak ellenére, hogy az utolsó három hétben nem evett, a halála előtti két nap kivételével minden nap átment a templomba. Valószínűleg a rendíthetetlen hitének, a *bhakták* támogatásának és a guruja figyelmének köszönhető, hogy súlyos betegsége ellenére jól viselte a fájdalmakat. Mahárádzs a következőket mondta Pávanínak a fájdalomról:

²⁶ az egri templom vezetője

„Emlékezz rá, a fájdalom a testtel jár. Minden percnyi és másodpercnyi fájdalom sok-sok élet bűnös visszahatását égeti fel, és ahhoz a felismeréshez vezet, hogy ez a test haszontalan.”
(Rádhá Kund, 2007:55)

A *viasnava* felfogás alapján minden történésnek oka van, éppúgy a fájdalomnak is. A fájdalom értelmetlenségét a vallásfilozófia feloldja, végcélját pozitívan határozza meg. Feltételezhetően a szenvedő könnyebben viseli a fájdalmat, amelyről úgy gondolja, hogy vésősoron a hasznára válik. Guru Sakti dász²⁷ a következőkkel próbálta megvilágítani Pávanínak a fájdalom mibenlétét:

„Nézd, most mindegy, hogy van-e fájdalom vagy nincs. Nem biztos, hogy az a jó, ha nincs fájdalom. Ne akard, hogy ne legyen fájdalom, és ne félj, ha van. Most itt Krisna-völgyben vagy, Rádhe-Syáma menedékében. Közöséges fájdalom itt már nincs. Neked itt csak egyvalaki tud fájdalmat okozni, és az Krisna. Ha Ő akarja, akkor lesz fájdalom. De csak akkor lesz, ha feltétlenül szükséges a tanításodhoz. A fájdalom csupán a veled való kapcsolatának egyik aspektusa lesz.” (Rádhá Kund, 2007:78)

A szentírások azt tanítják a *bhaktáknak*, hogy életük folyamán alakítsanak ki kapcsolatot Krisnával, és a halálunk pillanatában elméjüket függesszék rá. Guru Sakti a fájdalmat a Krisnával való kapcsolat egyik aspektusának tekinti, ezzel Pávaní a fájdalmait Krisnához tudta kötni, egyben erősítve kapcsolatát Istennel.

Az egyik utolsó telefonbeszélgetés alkalmával, a következőkkel búcsúzott Mahárádzs a tanítványától:

„Már mindent elmondtam, azt hiszem, tudod, mit kell tenned. Innentől egyedül kell haladnod, lépésről lépésre. Sukadéva Gosvámi azt mondja: úgy, ahogy a madarak repülnek az égen, mindegyik saját szárnyával. Már sok tanácsot kaptál, bhakták között voltál, megkaptad Rádhe-Syáma kegyét, és most a saját szárnyaddal, a lelki szárnyaddal kell tovább menned. Nincs mitől félned, légy bátor. Fogod tudni, hogy mit kell csinálni, hová kell menni. Mindig tartsd a szívedben Rádhe-Syámát, gondolj Rájuk, és minden tökéletes lesz. Már most is tökéletesen csinálsz mindent, így folytasd továbbra is. Örülök, hogy ilyen jó bhakta és tanítvány vagy. Majd találkozunk valahol máshol. Minden jót az utadon! Bízom benne, hogy nagyon jó helyzetbe kerülsz. Jó, akkor készülj!” (Rádhá Kund, 2007:63)

Pávaní dévi dászi az utolsó időkben is teljesítette „*bhakta kötelességét*”: dzsapázott, *bhaktákkal* társult, látogatta a *murtikat* a templomban, elmében szolgálatot végzett nekik. Haldoklásával példát mutatott a közösség többi tagja számára, akik előbb vagy utóbb

²⁷ Krisna-völgy vezetője

megpróbálják majd követni – *vaisnava* szempontból nézve – dicsőséges haldoklását. Minden egyes haláleset alkalmával megítéli a közösség, hogy a kultúra mennyire, illetve milyen mértékben tudja a tagjai számára biztosítani a hagyományosan sikeresnek elfogadott létstratégia teljesítését (Kunt, 1995).

A Krisna-tudatú közösség megpróbál gondoskodni a haldoklóiról: az utolsó pillanatig a beteg mellett állnak, segítik lelki fejlődését egészen az eltávozásáig.

„Nem hagyjuk egyedül a haldoklót, és amikor érezzük, hogy közeledik a halál, egyre több és több bhakta jön és imádkozunk és énekelünk neki.” (B.)

„Budapesten elindult egy kezdeményezés, hogy ne hagyjuk magára azokat az embereket, akik az élet legnehezebb szakaszába kerültek. Ez az egész onnan indult, hogy volt közöttünk egy lány, Braja Gopáli, akit egy baleset ért és eltört a kulcscsontja és a sarka. Amikor a sarkát műtötték, érthetetlen okok miatt kómába esett, intenzív osztályra került. Amikor megtudtam, azonnal szerveztem egy kis csapatot, hogy éjjel-nappal vele lehessünk, óras váltásokban. Mondanom sem kell, hogy a kórház nagyon nehezen ment bele, nem is kaptunk rá engedélyt, de ennek ellenére végig a beteg mellett voltunk. Az orvosok azt gondolják, hogy aki kómában van, az nem érzel semmit. Viszont, amikor ugyanolyan megmagyarázhatatlan módon magához tért, mint ahogy kómába esett, pontosan el tudta mondani, hogy mi történt vele. Emlékezett, hogy mi fürdettük, hogy mantrákat énekelünk neki, hogy fogtuk a kezét.

Az intenzív osztály mindannyiunk számára nagy élmény volt. Nem akarták az orvosok, hogy közvetlenül a beteg mellett legyünk, de mi egyre csak beljebb és beljebb araszoltunk a kórteremben és végül megszoktak minket, és már nem szóltak ránk, hogy hagyjuk el a termet. Volt úgy, hogy közvetlenül mellettünk élesztettek újra valakit. Az egyik alkalommal nem tudták már visszahozni a beteget, majd az orvos ránk nézett és azt mondta: »Innen már maguk jönnek.« A másik eset, hogy a Braja melletti ágyon fekvő úriember megkért minket: »Nem jönnének ide egy kicsit hozzám, is? Tudják, velem nem beszélget senki.«” (N.²⁸)

A fenti interjú rávilágít arra, hogy olykor az orvosok számára is szokatlan a krisnások betegápolása, főleg ha a beteg érzékelése kétséges. A híveket megerősítette a másik beteg kérése abban, hogy szükség van a kórházban végzett önkéntes szolgálatukra.

Összegzés

„Azért mi nem vagyunk ilyen szinten fanatikusok, ebben az értelemben, hogy a halál ennyire foglalkoztatna bennünket. Mert a mi lelki kultúránk istenszerető vallás, és a mi meditációnk az

²⁸ Nilamani dévi dászi 20 évesen csatlakozott a Krisna-tudathoz, több mint 10 éve tag. Jelenleg Krisna-völgyben él.

mindig pozitív jellegű, tehát nem a félelmen alapul. (...) Mi az étellel foglalkozunk: hogyan tudnánk Istent szolgálni. Mi nem félünk, nem akarunk üzletelni Istennel, nem kötelességből végezzük csak azért, mert az Úr fenntart bennünket, mi a ragaszkodásunk miatt szolgálunk.” (G.-G.)

Az istenszerető vallás arra utal, hogy Isten iránti szeretetből végzik szolgálataikat, nem pedig más anyagi érdek vagy félelem vezérli őket.

„Tudod olyan, mint az egyetemen a szorgalmi időszak, ami azért van, hogy felkészülj a vizsgára, viszont ha nem csinálsz semmit, és azt mondod: »ó, majd akkor megoldom, ha ott leszek!« Akkor már nem fogsz megoldani semmit, mert akkor már benne leszel, és csinálni kell. Pontosan így van ez a halállal is: életünk során a lelki tudatot el kell sajátítani. Mert a halál az már csak a vizsga. És azért élünk mi úgy, ahogy élünk, hogy a születés és halál körforgásából kikerüljünk, és a lelki világba emelkedjünk, Krisnához.” (G.-G.)

Guna-Grahi *prabhu* a szorgalmi időszakhoz hasonlítja a hívek életét, lelki gyakorlataikat, amelyek segítségével felkészülhetnek az „utolsó vizsgára”, az eltávozásra.

A Krisna-tudatú hívők esetében a halál nem csak egy pillanatra vonatkozik. A halálkép normatív jellegű, meghatározza a mindennapok rítusait és a hívek életének a célját, hogy egy általuk tökéletesnek nevezett halálon keresztül eljuthassanak Istenhez (Krisnához).

IRODALOM

BHAKTIVEDANTA, SWAMI PRABHUPADA A. C. (2004): *A Bhagavad-gíta úgy, ahogy van.* Stockholm, Bhaktivedanta Book Trust.

BERTA PÉTER (2001): Hatalom, halálkép, normativitás. In BERTA PÉTER (szerk.): *Halál és kultúra. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből I.* Budapest, Janus/Osiris, 117–142.

ELIADE, MIRCEA (1996): *A jóga.* Budapest, Európa Könyvkiadó.

ELIADE, MIRCEA (1999): *A szent és a profán.* Budapest, Európa Könyvkiadó.

KUNT ERNŐ (1981): *A halál tükrében.* Budapest, Magvető Kiadó.

KUNT ERNŐ (1995): A halál antropológiájához. In *Kriza János Néprajzi Társaság évkönyve 3.* Szerk. ZAKARIÁS ERZSÉBET. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 83–91.

POLCZ ALAINE (1998): *Ideje a meghalásnak.* Budapest, Pont Kiadó.

RÁDHÁ KUND (2007): *Hazatérés. Pávani dévi dászí utolsó napjai*. Lál Kiadó.

RUBIN, NISSAN (2001): A testtől a corpusig: A test mint a szöveg a talmudi irodalomban. In

BERTA PÉTER (szerk.): *Halál és kultúra*. Budapest, Janus/Osiris Kiadó, 339–349.

TASI ISTVÁN (1999): *Ahol megáll a tudomány*. Somogyvámos, LAL Kiadó.

TASI ISTVÁN (2009): Egy életem, egy halálom? Tudományosan ellenőrzött beszámolók előző évekről. *Tattva*, Válogatás a III. és a IV. Létkérdés Konferencia előadásaiból, 94–102.

TÓTH-SOMA LÁSZLÓ (2009): „Ahogy az ember leveti elnyűtt ruháit” – A védikus halál-felfogás. *Tattva*, Válogatás a III. és a IV. Létkérdés Konferencia előadásaiból, 55–65.

Sipőcz Diána Gizella

kulturális antropológus – vaisnava teológus

artemission@gmail.com